

En record de Günter Grass. Presentació de la darrera obra elaborada totalment per ell: *Vonne Endlichkait* (Göttingen: Steidl Verlag, 2015, 176 pp.)

PILAR ESTELRICH I ARCE
Universitat Pompeu Fabra
pilar.estelrich@upf.edu

Com és sabut, Günter Grass va morir el 13 d'abril del 2015, amb 87 anys. Segurament pot cridar l'atenció tant la noció de caducitat, de finitud, present al títol de l'obra juntament amb la grafia dialectal, com la meua insistència de posar l'atenció en primera línia en el procés d'elaboració per part de l'autor. Habitualment, pensariem que un llibre queda enllestit quan l'autor ja n'ha acabat d'escriure el text. Però el fet és que Grass no treballava només l'aspecte textual, i fins i tot aquest tenia una elaboració artesanal. Voldria resseguir aquí breument els aspectes biogràfics que tenen a veure amb la manera de treballar pròpia de l'autor.¹ Ens interessa la infantesa i la primera joventut com a punt de referència, i especialment els aspectes relacionats amb la motivació, que exposarem a partir de la seva obra autobiogràfica. Comencem amb l'entorn de la infantesa a Danzig (ara Gdańsk): la botiga d'ultramarins dels pares i el petit habitatge de la barriada de Langfuhr (ara Wrzeszcz).

NOTA DE LES EDITORES: El text de Pilar Estelrich que es publica a continuació s'inscriu en el marc d'uns homenatges a Günter Grass, mort el 13 d'abril del 2015, promoguts per una de les traductores reconegudes per l'escriptor alemany. El 13 d'abril del 2016, el Grup de Recerca Centre d'Estudis de Discurs i Traducció (CEDIT) va organitzar a la Universitat Pompeu Fabra el seminari En memòria de Günter Grass: presentació de *Vonne Endlichkait*, a càrrec de Pilar Estelrich. Al llarg del seminari, a part de resseguir breument la trajectòria biogràfica de l'autor, es va parlar de la forma en què elaborava els manuscrits, estretament relacionada amb l'obra gràfica, de la rellevància que donava als traductors i, finalment, es va comentar el darrer llibre que va poder enllestir, *Vonne Endlichkait*, dominat per la idea de la caducitat i la proximitat de la mort. Seguidament, per tal de recordar l'autor, el 27 d'abril del 2016, l'Associació de Germanistes de Catalunya, juntament amb la secció de Filologia Alemanya de la Universitat de Barcelona i amb el suport del Goethe Institut, va organitzar a la Universitat de Barcelona l'acte Recordant Günter Grass. Entre d'altres, hi va ser convidada Pilar Estelrich, que en la ponència Grass, la traducció i els traductors va remarcar la importància que Grass donava a la tasca dels traductors i va recordar les trobades amb l'autor que tenien lloc sistemàticament per a cada obra narrativa, a més d'altres encontres no relacionats directament amb cap traducció concreta. Aquest text resumeix els continguts de les dues intervencions de Pilar Estelrich en els actes d'homenatge a l'escriptor alemany desaparegut.

1 Podríem recórrer a un quadre sinòptic com el que es troba al web del Lebendiges Museum Online [<http://www.hdg.de/lemo/biografie/guenter-grass.html>], o bé a la informació que es troba al web dels Premis Nobel [http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1999/grass-facts.html], per tal de donar-ne una perspectiva externa.

La botiga d'ultramarins, situada costat per costat del passadís estret que duia a la porta de l'habitatge i que portava únicament la meva mare, de nom Helene Graß, hàbil per als negocis —el pare, Wilhelm, anomenat Willy, decorava l'aparador, s'encarregava de fer les compres als majoristes i retolava els indicadors de preus—, anava entre regular i malament. Mentre la moneda vigent va ser el gulden, el florí, les restriccions duaneres creaven inseguretats per al comerç. A cada cantonada hi havia competència. Per obtenir el permís addicional de venda de llet, nata, mantega i formatge fresc va caldre sacrificar la meitat de la cuina que donava al carrer, de manera que només va quedar un recambró sense finestra per al fogó de gas i la gelera. [...] Massa clients que compraven a espera. A les dones dels funcionaris de la duana, de correus i de la policia els encantava especialment que els apuntessin les compres. Es queixaven, regatejaven, exigien rebaixes. Els pares es confirmaven cada dissabte en tancar la botiga: “Tornem a anar justos de diners” (Grass 2007, 27).²

Aquest entorn explica el desig posterior de l'adolescent de marxar ben aviat de casa i disposar de més llibertat de moviments. Però també se'n deriva l'habilitat per a negociar amb editors, així com fins i tot la capacitat que demostraria un cop assolit l'èxit com a autor d'organitzar fundacions, posar en marxa revistes i campanyes electorals a favor de l'elecció de Willy Brandt com a canceller, etc. En resum: la capacitat d'aconseguir diners i gestionar-los per tal de donar embranzida a les causes que li importaven es va desenvolupar en aquest context de petits botiguers. La cosa va anar així: quan el noiet va insistir a rebre una setmanada com tots els companys, la mare li va proposar que anés a cobrar a domicili els deutes dels clients, i li va aconsellar que ho fes sobretot el divendres, just quan s'acabava de cobrar el jornal.

D'aquesta manera, amb deu o onze anys, com a alumne de “Sexta” o “Quinta”, em vaig convertir en recaptador de deutes astut i globalment amb èxit. No se'm podien treure de sobre amb una poma o uns quants caramels barats. Se m'acudien paraules capaces d'estovar el cor dels deutors. Ni tan sols les excuses pietoses, plenes d'unció, s'obrien pas a les meves orelles. Resistia davant les amenaces. Qui intentava tancar-me la porta de casa de cop, es trobava el meu peu entremig. Els divendres em presentava amb especial exigència tot esmentant la setmanada acabada de pagar. Ni tan sols respectava

2 Der Kolonialwarenladen, der sich dem schlauchengen Flur zur Wohnungstür hin seitlich anschloß und den allein meine Mutter unter dem Namen Helene Graß geschäftstüchtig führte – der Vater Wilhelm, Willy gerufen, dekorierte das Schaufenster, kümmerte sich um Einkäufe bei Grossisten und beschriftete Preisschilder –, ging mäßig bis schlecht. Zur Guldenzeit verunsicherten Zollbeschränkungen den Handel. An jeder Straßenecke Konkurrenz. Um den zusätzlichen Verkauf von Milch, Sahne, Butter und Frischkäse genehmigt zu bekommen, mußte die Hälfte der Küche zur Straßenseite hin geopfert werden, so daß nur eine fensterlose Kammer für den Gasherd und den Eisschrank übrigblieb. [...] Zuviel Pumpkundschaft. Besonders die Frauen der Zoll-, Post-, Polizeibeamten liebten es, ihre Einkäufe anschreiben zu lassen. Sie jammerten, knapsten, verlangten Rabatt. Die Eltern bestätigten sich jeweils am Sonnabend nach Ladenschluß: “Wir sind schon wieder mal knapp bei Kasse” (Grass 2006, 27).

la santedat del diumenge. I durant les vacances, tant les breus com les llargues, estava actiu durant tot el dia (Grass 2007, 29)³

Fou així, doncs, com el petit «cobrador del frac» va aconseguir a més d'unes quantes pallisses una visió àmplia de la vida social i dels habitatges, generalment tan miserables com el seu, un bloc de pisos amb un sol lavabo per a quatre llogaters. Aquesta manca d'espai i comoditat, així com les friccions amb el pare, expliquen que amb quinze anys es presentés voluntari per a servir en els submarins, que eren l'admiració dels nois, tot i que ja aleshores la gran majoria estava destruïda. El jove Grass no tenia cap font d'informació alternativa que el pogués fer dubtar de res. Estava perfectament integrat en el sistema, talment com el seu pare.

Però de la feina d'inculpar, classificar i estigmatitzar puc encarregar-me'n jo mateix. És ben clar que com a membre de les Joventuts Hitlerianes vaig ser un jove nazi. Vaig mantenir la fe fins al final. No pas fanàticament al davant de tot, però amb la mirada immòbilment clavada a la bandera, que passava per ser "més que la mort", vaig mantenir la meva posició dins les files, habituat a portar el pas. Cap dubte no enterbolia la fe, res subversiu, com ara haver fet córrer fulls volants, no em pot exonerar. Cap acudit sobre Göring no va fer sospitar de mi. Ben al contrari, jo veia la Pàtria amenaçada, ja que estava assetjada pels enemics (Grass 2007, 41).⁴

D'altra banda, cal tenir molt en compte que l'aparell propagandístic del règim era molt eficaç i omnipresent; recordem, a més, que la ciutat de Danzig, en la seva condició d'Estat Lliure, sotmès únicament a la Societat de Nacions d'ençà del final de la Primera Guerra Mundial, havia esdevingut un feu del Partit Obrer Nacional-Socialista (NSDAP) ja abans de l'ascens de Hitler al govern del Reich. I els NODOS que vèiem al cinema de la meva infantesa no eren més que una pobra imitació dels noticiaris setmanals en imatges que feia projectar a cada sessió el Ministeri de Propaganda de Joseph Goebbels. Com que el tres per cent que obtenia dels deutes pendents recaptats permetia al jove Grass no perdre's ni una sola

3 So wurde ich mit zehn oder elf, als Sextaner oder Quintaner, zum gewieften und unterm Strich erfolgreichen Schuldeneintreiber. Mit einem Apfel oder billigen Bonbons war ich nicht abzuspeisen. Worte fielen mir ein, das Herz der Schuldner zu erweichen. Selbst fromme, mit Öl gesalbte Ausreden verfehlten mein Ohr. Drohungen hielt ich stand. Wer die Wohnungstür zuschlagen wollte, dem stand mein Fuß dazwischen. Am Freitag trat ich mit Hinweis auf ausgezahlten Wochenlohn besonders fordernd auf. Sogar der Sonntag war mir nicht heilig. Und während der kleinen und großen Ferien war ich ganztags tätig (Grass 2006, 31).

4 Aber das Belasten, Einstufen und Abstempeln kann ich selber besorgen. Ich war ja als Hitlerjunge ein Jungnazi. Gläubig bis zum Schluß. Nicht gerade fanatisch vorneweg, aber mit reflexhaft unverrücktem Blick auf die Fahne, von der es hieß, sie sei »mehr als der Tod«, blieb ich in Reih und Glied, geübt im Gleichschritt. Kein Zweifel kränkte den Glauben, nichts Subversives, etwa die heimliche Weitergabe von Flugblättern, kann mich entlasten. Kein Göringwitz machte mich verdächtig. Vielmehr sah ich das Vaterland bedroht, weil von Feinden umringt (Grass 2006, 43–44).

pel·lícula, l'adoctrinament a través del so i les imatges quedava garantit i l'embadalia amb tot de somnis heroics.

Cap noticiari setmanal no deixava de presentar-me la imatge del retorn triomfal dels submarins. I com que el noi de permís que després d'anar al cinema jeia encara llarga estona despert al canapè de la sala d'estar aconseguia sense cap dificultat transportar-se a un dels submarins de set-centes cinquanta tones, em podia veure com a mariner de primera classe fent guàrdia a la torre amb mar grossa: equipat amb un impermeable, envoltat per la bromera, els prismàtics dirigits a l'horitzó dansant (Grass 2007, 73).⁵

El narrador en primera persona que s'identifica com el Grass ancià es pregunta una i altra vegada com va poder viure en aquell ambient sense adonar-se del que passava. Així, just abans de relatar com es dirigeix a l'oficina de reclutament, aprofitant un permís del FLAK, el Servei de Defensa Antiaèria que l'havia «alliberat» de continuar anant a escola, ens confessa el següent:

Res no dóna informació d'allò que s'esdevé en un noi de quinze anys que per iniciativa pròpia vol anar sigui com sigui allà on hi hagi combat i —cosa que podria intuir, que fins i tot ha après dels llibres— on la mort va passant ratlles damunt les llistes de noms. Les suposicions se substitueixen les unes a les altres: ¿va ser l'afluència de corrents de sentiments desbordants, el desig d'actuar per voluntat pròpia, la voluntat de ser acceleradament adult, un home entre altres homes? (Grass 2007, 74).⁶

Després de complir els tres mesos obligatoris al Servei de Treball del Reich i, encara amb setze anys, rep la crida a files que ja mobilitza la lleva del 1927. El formulari no dóna cap indicació de quina unitat li pertoca ni deixa cap possibilitat de triar-la: només sap que ha de presentar-se a Dresden. El narrador remarca l'absència de records sobre els detalls del viatge i els sentiments que el devien acompanyar:

Res sobre el viatge fins a Dresden. Ni una paraula sobre el companatge de la ració de marxa i res d'idees anticipadores, res d'idees que m'assaltessin per l'esquena i que es puguin desxifrar. Resta només afirmar, i per tant es pot posar en dubte, que no va

5 Keine Wochenschau, die mir nicht die erfolgreiche Heimkehr der Boote ins Bild gesetzt hätte. Und da es dem Kurzurlauber, der nach dem Kinobesuch noch lange schlaflos auf der Couch im Wohnzimmer lag, mühelos gelang, sich in eines der Siebenhundertfünfzigtonnenboote zu versetzen, konnte ich mich als Maat bei schwerer See auf Turmwache sehen: gekleidet in Ölzeug, gischtumsprüht, das Fernglas auf den tanzenden Horizont gerichtet (Grass 2006, 81).

6 Nichts gibt Auskunft darüber, was in einem fünfzehnjährigen Jungen vorgeht, der aus freien Stücken unbedingt dorthin will, wo gekämpft wird und – was er ahnen könnte, sogar aus Büchern weiß – der Tod seine Abstriche macht. Vermutungen lösen einander ab: ist es der Andrang überbordender Gefühlsströme gewesen, die Lust, eigenmächtig zu handeln, der Wille, übereilt erwachsen, ein Mann unter Männern zu sein? (Grass 2006, 82).

ser fins a arribar aquí, a la ciutat encara no tocada per la guerra, més precisament a prop de la ciutat nova, i concretament al pis superior d'una mansió de la gran burgesia, situada al barri de Weisser Hirsch, que vaig saber del cert a quina tropa em corresponia pertànyer. La meva següent ordre de marxa deixava clar on havia de ser entrenat com a tripulant de tanc el recluta del meu nom en un camp d'entrenament de tropes de les Waffen-SS, les unitats de les SS que formaven part de l'exèrcit: en algun lloc ben llunyà dins dels boscos de Bohèmia... (Grass 2007, 113).⁷

Tres mesos escassos d'instrucció i cap entrada en combat precedeixen un atac per sorpresa de l'exèrcit soviètic que li causa diverses ferides i el porta a l'hospital; per a ell, la guerra s'ha acabat, i ve l'internament al camp de presoners nord-americà, marcat per la fam, que també serà el denominador comú dels anys següents. Després d'un temps de vagareig per l'Alemanya en ruïnes, un veterà amb una cama de fusta li aconsella que vagi a buscar feina en una mina de potassa: els minaires tenen dret a cupons de racionament extra, per l'alt desgast físic. I així és com es dedica a treballar enganxant vagonetes sota terra, tot aprofitant les llargues aturades degudes a la manca d'electricitat per escoltar les discussions polítiques dels companys de més edat; d'aquesta època prové l'aproximació a la posició moderada dels socialistes, causada pel rebuig als enfrontaments entre els vells nazis i els comunistes, que sovint acabaven atacant conjuntament, des dels dos extrems de l'espectre polític, els socialistes, massa moderats per a uns i altres.

Al cap d'un any treballant de minaire aconsegueix notícies dels pares i de la germana, que han hagut de marxar de Danzig —ara ja Gdańsk— i han estat allotjats en un catau pertanyent a un pagès gasiu; la mare està malalta de càncer i el pare fa d'administratiu en una mina. El jove intenta viure amb ells, però altre cop li resulta insuportable la convivència, rebutja la feina d'administratiu que li ha aconseguit el pare a la seva empresa i decideix marxar a Düsseldorf, on ha sentit a dir que s'ha reobert l'Acadèmia d'Art; i és que aquesta fase vital es caracteritza per una fam triple: la fam material, la fam d'amor físic i la fam d'art.

En ple hivern del 1945–1946, un dels més durs que es recorden, el jove Günter es va posar en marxa cap a la ciutat a través de la neu i va trobar un únic professor a l'edifici desert, tancat per manca de carbó. De fet, com que ell havia estat un alumne rebel i repetidament expulsat, tampoc no disposava del diploma de final del batxillerat necessari per cursar estudis superiors, l'*Abitur*. Per sort, el professor Enseling li va donar l'únic consell que li podia obrir camí i assegurar-li alhora la supervivència material: el va dirigir a l'Oficina d'Ocupació i li va dir que hi demanés per fer d'aprenent de picapedrer i escultor en pedra;

7 Nichts über die Fahrt dorthin. Kein Wort über den Brotbelag der Marschverpflegung und keine vorausseilenden, keine rücklings anfallenden Gedanken, die zu entziffern wären. Nur zu behaupten und deshalb zu bezweifeln bleibt, daß mir erst hier, in der vom Krieg noch unberührten Stadt, genauer, nahe der Neustadt, und zwar im Obergeschoß einer großbürgerlichen Villa, gelegen im Ortsteil Weißer Hirsch, gewiß wurde, welcher Truppe ich anzugehören hatte. Mein nächster Marschbefehl machte deutlich, wo der Rekrut meines Namens auf einem Truppenübungsplatz der Waffen-SS zum Panzerschützen ausgebildet werden sollte: irgendwo weit weg in den böhmischen Wäldern... (Grass 2006, 125–26).

les làpides sempre tenien demanda, i més en aquells temps... I fou així que al cap de dos anys de viure a l'alberg de Càritas fent retrats dels vells acollits allà i de treballar, com l'Oskar Matzerath d'*El timbal de launa*, al costat del cementiri, va poder aconseguir l'admissió a l'Acadèmia. Mentrestant, i després ja a Berlín, amb una ciutat i uns professors que considerava més estimulants, va poder aprofitar l'aprenentatge reparant façanes afectades per la guerra. I també va aprendre, encara a Düsseldorf, que una tasca —sia una escultura o un llibre— mai no s'ha de donar per enllestida abans d'hora:

Encara com a no fumador —o poc després d'haver caigut presoner del plaer incessant—, sota la supervisió emmurriada del professor Sepp Mages, que tot fent un cop al dia la seva ronda de correccions anava donant instruccions concises, vaig aprendre a mantenir aspra al màxim de temps possible la superfície d'argila humida de les escultures, ja que segons deia ell la llisor prematura enganya la vista. “Només fa l'efecte d'estar llest”, era la seva objecció constant.

Aquest mètode el vaig transferir més endavant al treball amb els manuscrits, tot introduint un cop i un altre irregularitats al text i mantenint-lo fluid d'una versió a l'altra. Així mateix continuo treballant dempeus davant de pupitres alts, ja que estar dret davant del cavallet de modelar se'm va convertir en un hàbit. Mages no tolerava que estiguéssim asseguts (Grass 2007, 310).⁸

Així doncs, l'aprenentatge de l'ofici d'escultor va tenir importants conseqüències per al mètode de treball de l'escriptor, especialment pel que fa al procés de creació de les obres extenses. El text era escrit primer a mà, preferiblement en un bloc de llibre en blanc ja enquadernat en les dimensions previstes per a la publicació, i anava precedit d'una sèrie d'esquemes repensats un cop i un altre, en els quals es planificaven totes les ramificacions de la trama en el cas de la narrativa extensa, fins i tot amb la dimensió prevista per a cada segment. D'aquesta manera s'assegurava la seqüència coherent del conjunt. El fet no tenia una importància menor, sobretot en el cas de les novel·les llargues i complexes. Al volum *Fünf Jahrzehnte. Ein Werkstattbericht* (2004)⁹ podem observar diverses mostres d'aquesta planificació entre gràfica i textual que precedia la primera redacció.

Sembla clar que no podem resseguir el procés de la primera novel·la, *Die Blechtrommel* i, especialment, dels tres primers esborranys que, segons afirmava Grass a *Beim Häuten der*

8 Noch als Nichtraucher – oder kurz nachdem ich dem unablässigen Vergnügen verfallen war – lernte ich unter der mürrischen Aufsicht des Professors Sepp Mages, der einmal täglich seine Korrekturrunde machte und dabei wortkarge Anweisungen von sich gab, die feuchttonige Oberfläche der Skulpturen möglichst lange rau zu halten, weil vorzeitige Glätte, sagte er, das Auge täusche. »Das sieht nur fertig aus«, hieß sein beständiger Einwand.

Diese Methode habe ich später auf die Manuskriptarbeit übertragen, indem ich den Text immer wieder aufraute und von Fassung zu Fassung in Fluß hielt. Auch schreibe ich immer noch an Stehpulten, weil mir das Stehen vorm Modellierbock zur Gewohnheit geworden ist. Mages duldet kein Sitzen (Grass 2006, 345–46).

9 G. Fritze Margull, ed. 2004. *Fünf Jahrzehnte. Ein Werkstattbericht*. Göttingen: Steidl.

Zwiebel, li van servir per alimentar la calefacció del petit habitatge de París on treballava al costat de la caldera del soterrani. En canvi, l'obra generada durant el període següent, també molt productiu pel que fa a la narrativa extensa, no va adquirir forma definitiva fins que un projecte molt ambiciós i extens concebut al principi com una única novella no es va plasmar en una primera novella curta, *Katz und Maus (El gat i la rata)*, pensada inicialment com una ramificació de l'argument, que un cop segregada i redactada va deixar lliure la potència narrativa de l'autor per al treball en el que esdevindria l'extensa obra *Hundejahre (Anys de gos)*, recentment tornada a publicar en tres volums profusament il·lustrats.

Un procés similar és el seguit per la resta de narrativa: així, la novella curta *Unkenrufe (Mals averanys)* formava part d'un conjunt que no va començar a adquirir forma fins que se'n va desprendre la peça breu i la part restant va anar esdevenint l'extensa novella *Ein weites Feld (Una llarga història)*, llargament planificada i reestructurada.

Així, després de la fase de planificació en forma d'esquemes que adquirien un aspecte figuratiu relacionat amb la idea central de la trama, venia una primera versió manuscrita en un bloc enquadernat de la mida prevista, amb dibuixos intercalats (generalment a ploma), o en ocasions (cas d'*Ein weites Feld*) precedida per imatges que anunciaven o resumien elements de la trama i prefiguraven els personatges.

Un cop completada una primera versió manuscrita, Grass n'elaborava una segona, que corregia i modificava la primera. El procés de redacció manual es repetia per tercer cop abans de passar a la primera versió mecanografiada, picada amb dos dits en una màquina Olivetti Lettera, germana bessona de la que havia rebut com a regal de noces el 1954. (Volker Neuhaus dóna a un apartat de la seva extensa biografia el títol ben encertat de «Casament amb Lettera Olivetti».)¹⁰ També aquesta versió era revisada a fons i seguida per una segona i sovint una tercera, encara força corregides.

MEINE ALTE OLIVETTI

ist Zeuge, wie fleißig ich lüge
und von Fassung zu Fassung
der Wahrheit
um einen Tippfehler näher bin.

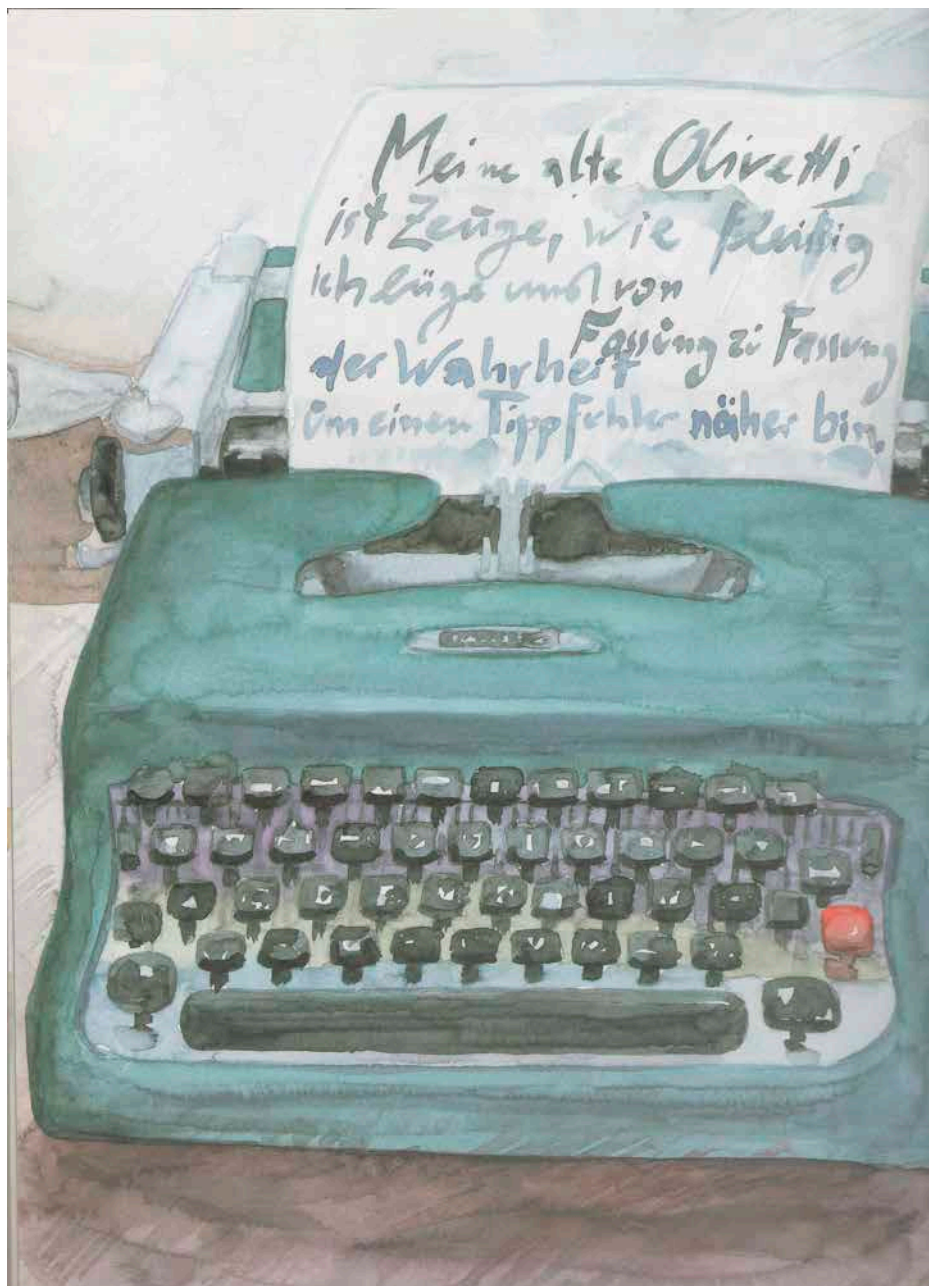
LA MEVA VELLA OLIVETTI

dóna fe del meu mentir diligent
i de com cada nova versió
m'acosta una mica més a la veritat
cada cop que elimino una errada.¹¹

Llavors arribava el moment de posar el text en mans de la secretària, en els darrers anys Hilke Ohsoling. Aquesta versió en lletra d'impremta, ja formalitzada, era rellegida i comentada amb esperit crític en col·laboració amb el seu lector personal Helmut Frielinghaus, mort el 2013; en morir ell, el seu lloc va ser parcialment ocupat per l'especialista Dieter Stolz, germanista que havia fet recerques per al material d'*Ein weites Feld (Una llarga història)* i altres obres com *Im Krebsgang (Com els crancs)*, a fi d'evitar que l'autor fos reconegut i

¹⁰ Neuhaus, Volker. 2012 (1a edició). *Günter Grass. Eine Biographie*. Göttingen: Steidl Verlag. Apartat esmentat: «Die Eheschließung mit Lettera Olivetti», pp. 126–129.

¹¹ (Grass 2004, 43). Totes les versions de poemes són meves i inèdites.

es divulgessin rumors sobre la temàtica que elaborava. Finalment, en el cas dels llibres illustrats com el que ara comentarem, venia la tria i ordenació d'imatges, feta juntament amb l'editor Gerhard Steidl, especialitzat en obra gràfica. (Potser vàreu assistir a una conferència impartida per aquest impressor vocacional al Goethe Institut durant el 2014?).

Així doncs, no és cap constatació banal poder dir que aquesta darrera obra no és pòstuma, sinó encara publicada després de culminar en vida de l'autor tot el procés de redacció i composició; potser sí que en algun moment s'hi troba a faltar la mà de Frielinghaus, amic i confident de tants anys, però per desgràcia això ja era impossible.

La darrera fase era encara la trobada amb els traductors, que a partir de 1978 amb *Der Butt (El turbot)* tenia lloc per les obres de narrativa: l'editorial alemanya (Luchterhand primer, després Steidl) finançava l'activitat, l'allotjament i la manutenció, i les editorials estrangeres que havien adquirit les llicències s'havien de comprometre a pagar el viatge. Les trobades solien durar entre quatre i cinc dies de treball, amb arribada el diumenge i sessions de vuit a deu hores des de les nou del dilluns fins a migdia del divendres; totes les preguntes i respostes quedaven enregistrades en una acta extensa, redactada per Hilke Ohsohling i revisada per Helmut Frielinghaus. De vegades, a la trobada encara hi havia ocasió de corregir alguna errada d'impremta o petita incongruència, a banda de formular-hi mil preguntes o comentaris: d'aquí que Grass afirmés reiteradament que els traductors són els que llegeixen amb més detall i precisió («Übersetzer sind die genauesten Leser»). A l'època anterior a la disponibilitat d'Internet, la documentació que s'hi oferia era d'un valor incalculable; un cop els aspectes materials van ser més fàcils de recercar, l'atenció es va poder centrar encara més en l'estil desitjat i en aspectes com l'estructuració de les frases, que no es podien tallar per més llargues que fossin, així com el grau de col·loquialitat o d'historicitat de les expressions, a banda de les coreferències entre passatges de la mateixa obra i obres del mateix autor o d'altres. Les dificultats variaven molt segons la distància cultural i lingüística entre l'original i les llengües i cultures d'arribada.

Per posar un exemple podem comentar el cas d'un títol, la primera obra de la *Trilogie der Erinnerung (Trilogia de la memòria o del record)* formada per *Beim Häuten der Zwiebel (Tot pelant la ceba)*, *Die Box (La caixa dels desitjos)* i *Grimms Wörter*, que correspondria a *Les paraules dels Grimm* i que va ser objecte d'una trobada amb l'autor i el seu entorn al Col·legi Europeu de Traductors (Straelen) on vam ser convidats sis traductors per tal de presentar-ne mostres de traducció a les nostres llengües i debatre sobre el grau de traductibilitat d'una obra organitzada en capítols que utilitzen en ordre alfabètic les paraules del grandios diccionari iniciat per Jakob i Wilhelm Grimm l'any 1838 i no completat fins a l'any 1961. Al capdavant, només el traductor neerlandès, Jan Gielkens, ha enllestit l'obra;¹² fins i tot el traductor danès, Per Ohrgaard, tenia por que el resultat no anés més enllà d'un «unterhaltsameres Langenscheidt», un diccionari bilingüe una mica més entretingut de l'habitual. I no parlem de la distància envers les llengües romàniques: com bé va dir Miguel

12 La traducció al neerlandès acaba de rebre el principal premi de traducció del país, Filter. (Comunicació personal de Jan Gielkens).

Sáenz, ell hauria pogut escriure *Las palabras de María* (s'entén: Moliner), però hauria estat una obra nova; *mutatis mutandis*, nosaltres podríem fer el mateix amb *Les paraules de Mossèn Alcover*, ja que el seu diccionari, continuat per Francesc de Borja Moll, segueix fidelment el model establert per Jacob Grimm. Si teniu curiositat, podeu veure un article meu a *Revisiones*, traduït a la revista *Visat* del PEN català.¹³

Retornem ara a l'inici d'aquesta digressió. *Tot pelant la cebra* no es correspon ben bé amb *Beim Häuten der Zwiebel*, que en realitat seria *En treure les capes de la cebra*, i no pas una noció tan casolana i llagrimosa com sembla actualment. El fet és que es va imposar ja de bon principi la primera reacció en anglès i castellà davant del títol original: *Peeling the Onion*, *Pelando la cebolla*. Ara bé, al seu darrere hi ha una referència a *Peer Gynt* de Henrik Ibsen: el protagonista, cap al final del drama, agafa una cebra salvatge i la va desfent capa rere capa, túnica rere túnica si ens embranquem amb terminologia botànica, mentre en busca el cor, el centre, el nucli, com a metàfora de la recerca de la seva pròpia ànima. Bé doncs: a l'única versió catalana de *Peer Gynt* que vaig localitzar el 2006, traduïda d'una versió francesa abreujada, aquesta escena ni tan sols apareixia; per a mi, la referència era inexistent en el moment de la trobada amb l'autor, el desembre de 2006, a Lübeck. Fins al cap d'un cert temps, no vaig tenir notícia d'una versió completa, de Joan Sellent i Anne-Lise Cloetta, que la incloïa, però també parlava de «pelar la cebra». L'única versió que va aconseguir imposar la noció d'anar despullant la cebra, és a dir la memòria, capa rere capa, va ser la neerlandesa: Jan Gielkens la va titular *De rokken van de ui*, literalment les *túniques o faldilles de la cebra*, amb la qual cosa establia una relació intertextual amb el primer capítol d'*El timbal de llauna*. Ja veieu que les coses aparentment més senzilles tenen cops amagats.

En el cas de la darrera obra gairebé pòstuma també crida l'atenció d'entrada el títol de l'obra en si, per la barreja de la forma dialectal procedent del prussià oriental, la regió d'origen de Grass, manifestada en la contracció de preposició i article i en la grafia del substantiu, que contrasta intensament amb la condició de cultisme abstracte del terme. En efecte, en llegir el mot *Endlichkeit*, que podríem traslladar com a *finitud* o *caducitat*, ens sentim transportats als temps del Barroc i la seva obsessió per la vanitat del món i de la vida humana. Gairebé sembla que esperem un sonet d'Andreas Gryphius com ara «Es ist alles eitel»: «Tot és vanitat». Podem comparar l'actitud del volum *Eintagsfliegen (Efimeres*, 2012), que constata les xacres de la vellesa tot mantenint una actitud positiva i plena d'ironia envers si mateix, amb la que adjuntem a continuació, ja del 2015; tots dos poemes giren al voltant del mot *jetzt, ara*.

13 Estelrich, Pilar. 2010. «Una declaració de amor a la lengua alemana: *Grimms Wörter*, de Günter Grass». *Revisiones. Revista de crítica cultural* (06), pp. 43–48. <http://www.unav.es/centro/cfhuarte/revisiones>. Traduït per Anna Rosich a la web del PEN català [<http://www.visat.cat/literatura-universal-catala/cat/ressenyas/122/174/0/0/gunter-grass.html>]. En aquest mateix web del PEN podeu trobar el llistat de traduccions existents en català.

EINTAGSFLIEGEN (2012)*ATEMPAUSE*

Jetzt gleich, erst jetzt
ein Gedanke, nicht haltbar.
Jetzt wieder einer, der gestern schon flüchtig.
Jetzt im Gehölz die Amsel,
die jetzt woanders von Ast zu Ast.
Jetzt keinen Schritt weiter
und mit angehaltenem Atem
auf ein Jetzt von grenzloser Dauer hoffen;
aber der Kopf – immer vornweg,
hinterdrein – spielt nicht mit.

PETIT DESCANS

Ara mateix, tot just ara
una idea, fugaç.
Ara una altra d'ahir, ja intuïda.
Ara la merla dins dels matolls
que ara ha fugit de branca en branca.
Ara no fer ni un pas més
i esperar sense gosar trencar alè
un Ara de durada infinita;
però el cap —sempre al davant
o al darrere— no en fa cas.¹⁴

El canvi d'actitud del següent poema, un dels últims inclosos al llibre que ens ocupa, és manifest, sense que això impliqui el conjunt del volum: hi ha molts relats breus i petits poemes que no mantenen el to serè i irònic que coneixíem dels dos volums de poemes illustrats anteriors, *Fundsachen für Nichtleser (Troballes per als que no llegeixen)* i *Eintagsfliegen (Efímeres)*.

VONNE ENDLICHKEIT (2015)¹⁵*JETZT*

ist vorbei und war gewesen.
Jetzt wünscht sich Dauer,
tanzt auf dünnem Seil
und ruft im Sturz noch: Seht,
ich bleib bestehn.

L'ARA

ha passat i ja és estat.
L'Ara vol durada,
dansa sobre una corda prima
i mentre cau encara crida: Mireu,
continuo existint.

Beschleunigt Jetzt, sich hinterdrein,
ein Läufer, dem kein Ziel gesetzt,
doch dessen Uhr am Fuss
die Jetztzeit stoppt, die Schritte zählt,
und jeder Schritt sagt: jetzt jetzt jetzt.

Un Ara accelerat que es persegueix,
un corredor que no té pas cap meta,
però porta un rellotge lligat al turmell
que cronometra l'Ara, compta els passos,
i cada pas li va dient: ara ara ara.

Kein Nagel hält es, ist
kaum aufgetreten abgegangen,
ist da und weg zugleich,
es sei denn, Er macht seinen Schnitt
und nimmt dem Jetzt sein relatives Sein.

Cap clau l'atura, ja tot just
entra en escena que ja n'ha sortit,
està present i alhora n'ha marxat,
en no ser que Ella faci el tall final
i prengui a l'Ara l'ésser relatiu.

14 Grass, Günter. 2012. *Eintagsfliegen*. Göttingen: Steidl.

15 Grass, Günter. 2015. *Vonne Endlichkeit*. Göttingen: Steidl.

Nur Er, der Tod, ist immer da,
ihm ist die eine Silbe vorbehalten,
die jederzeit auf Abruf wartet,
uns trifft inmitten langer Sätze,
auch Schläfers Traum verknapp.

Tan sols Ella, la Mort, sempre és present,
té en exclusiva aquell únic mot
que espera constantment sentir la crida,
ens fereix al bell mig de frases llargues
i escurça fins i tot el somni del dorment.

Was bleibt, ist rückdatierter Schrott
und ein zerstückelt Klebeband,
durch dessen Lücken Zukunft blinzelt,
die auch nichts Bessres weiss,
als jetzt zu sagen, jetzt jetzt jetzt.

El que roman és ferralla endarrerida,
i una cinta adhesiva esbocinada
entre els buits de la qual guaita un futur
que tampoc no sap pas fer cap altra cosa
més que dir ara: ara ara ara.

Malgrat el to molt més pessimista i la noció de fugacitat aplicada no tan sols a la pròpia capacitat de memòria i concentració, sinó al concepte de caducitat i brevetat universals, no falta mai una bona dosi d'ironia cap a si mateix ni de crítica envers l'entorn sociohistòric. Aquest segon poema que he escollit està dominat per l'advertiment de no abaixar mai la guàrdia davant les injustícies que ens envolten, i que en tants moments no hem percebut ni sabut o volgut evitar a temps:

BEVOR ES ZU SPÄT IST

Niemand sage, wie schon zu oft,
das haben wir nicht gewusst.

ABANS NO SIGUI MASSA TARD

Que ningú no digui, com ja ha passat sovint:
Això no ho sabíem.

Nicht einer der stummen Gerechten
soll hinterdrein fleckenfrei sein.

Cap ni un dels justos que guardaven silenci
ha de romandre immaculat.

Keiner schweige die Woche über
und spreche sich sonntags frei.

Que ningú calli tota la setmana
i quedi absolt en confessar el diumenge.

Nie wieder wollen wir Denkmäler bauen
für Opfer, zuvor nicht bedachte.

Que mai més no ens calgui bastir monuments
per a víctimes que no havíem previst.

Ohne Schuld wird gespiegelt
kein einziger vor sich bestehen können.

Ningú no es podrà mirar al mirall
i trobar-se lliure de culpa.

Schon im Davor ist die Schande danach
in Blumentöpfen verwurzelt.

Ja l'Abans duu la vergonya del Després
arrelada en cossiols i a punt per créixer.

Per últim, us proposo acabar aquest petit recorregut incomplet amb el poema final, que dóna títol a l'obra i està escrit de manera que representi el dialecte prussià oriental, la forma inicial de la llengua materna de l'autor, en una mena de retorn als inicis a tall de comiat

vital. Observem que, tot i la solemnitat del tema, no hi falten mostres d'ironia, fins i tot tenyides d'irreverència.

VONNE ENDLICHKAIT

Nu war schon jewäsen.
Nu hat sech jenuch jehabt.
Nu is futsch un vorbai.
Nu riehr sech nuscht nech.
Nu will kain Furz nech.
Nu mecht kain Ärger mähr
un baldich bässer
un nuscht nech ibrich
un ieberall Endlichkait sain.

DE LA FINITUD

Ara ja tot és estat,
Ara ja n'hi ha hagut bé prou.
Ara ja tot s'ha acabat.
Ara ja res més no es mou.
Ara ja tot farà llufa.
Ara res no ens farà nosa
i aviat tot millorarà
i no hi haurà res per fer
i arreu del món tot tindrà fi.

I si no volem quedar-nos amb un final tan trist, sempre podem acudir al discurs amb el qual Grass va agrair la concessió del Premi Nobel de Literatura l'any 1999, i que precisament porta per títol *Continuarà*.¹⁶

Referències bibliogràfiques

- Grass, Günter. 2006. *Beim Häuten der Zwiebel*. Göttingen: Steidl.
———. 2007. *Tot pelant la ceba*. Traducció de Pilar Estelrich i Arce. Barcelona: Edicions 62.
———. 2004. *Fundsachen für Nichtleser*. Göttingen: Steidl.
———. 2012. *Eintagsfliegen*. Göttingen: Steidl.
———. 2015. *Vonne Endlichkait*. Göttingen: Steidl.

¹⁶ Fortsetzung folgt: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1999/grass-facts.html. També es poden trobar mostres de poemes de tots els períodes creatius de l'autor en el meu article «Una petita incursió en la lírica de Günter Grass». *Anuari TRILCAT*, 4 (2014): <http://trilcat.upf.edu/anuari-trilcat/anuari-trilcat-num-4-2014/>.